

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η σημασία της γραφής

Η ανάγκη για αλλαγή και αναδιάρθρωση αποτέλεσαν το κυρίαρχο κοινωνικοοικονομικό και, συνεπώς, εκπαιδευτικό πλαίσιο όταν πήραμε την απόφαση για τη γραφή αυτού του αφιερώματος. Ο σκοπός μας διττός: από τη μια, να τιμήσουμε τον διανοητή, πανεπιστημιακό Ιωσήφ Σολομών για τη σημασία του έργου του και, από την άλλη, να απαντήσουμε στα δικά μας ερωτήματα για την επόμενη μέρα του ελληνικού πανεπιστημίου, την κοινωνική και επιστημονική αξία του, καθώς οι μέχρι χθες βεβαιότητες υποχωρούν και νέες οργανωτικές και θεσμικές ορίζουσες αναδύονται.

Ο Ιωσήφ Σολομών δεν καθοδηγείται στο έργο του από τη βεβαιότητα, αλλά από την πρόκληση και τον πειραματισμό. Η μόνη σταθερή στο έργο του είναι η διαπίστωσή του για την ανάγκη αναδιάρθρωσης του σχολείου και της παιδαγωγικής σχέσης.

Αυτή η δομική αρχή της σκέψης και του έργου του Έλληνα στοχαστή, όπως προκύπτει από τη μελέτη των σημαντικότερων δημοσιευμένων έργων του, αποτελεί πρόκληση τόσο για τον σύγχρονο ερευνητή, όσο και για όσους καλούνται να απαντήσουν και να συνεισφέρουν στις νέες πραγματικότητες.

Έτσι, για τον σύγχρονο ερευνητή το έργο του Ιωσήφ Σολομών – μια πυκνή και συνεκτική γραφή, όπως αποκαλύπτεται– συγκροτεί μια ενδελεχή θεωρητική πρόταση.

Καταρχήν, η ελληνική και, κυρίως, η ευρωπαϊκή εμπειρία και η ανάλυση του κοινωνικού πλαισίου είχαν οδηγήσει τον Ι. Σολομών

στη θέση πως η χρονική περίοδος αδράνειας έχει λήξει. Η κοινωνική, πολιτιστική και εκπαιδευτική επιβίωσή μας αφορά την υιοθέτηση θεσμικών ευθυνών και υποκειμενικών δράσεων. Καθώς η διαδικασία είναι το μήνυμα, η σχολική μονάδα καθίσταται η ίδια «ισχυρός φορέας λόγου και δράσης» [Ι. Σολομών (επιμ.), 1999, σ. 25].

Η αναγκαιότητα αυτή, ως θέση συμμετοχής στη δημόσια σφαίρα, αποτελεί σήμερα –περισσότερο από ποτέ– κοινή παραδοχή των δρώντων στην εκπαίδευση. Ακόμη, θεωρούμε πως συγκροτεί μια σημαντική αφετηρία δράσης απαντώντας σε αρκετούς, ειδικούς και μη, που επιμένουν να συμμετέχουν στον δημόσιο διάλογο για την ελληνική οικονομία, κοινωνία και εκπαίδευση με αφετηρίες ντετερμινιστικές και λογικές τιμωρητικές.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι, παρά την παρατηρούμενη εισβολή του *λόγου της αγοράς* στη σχολική τάξη και την υποχώρηση του κράτους από τομείς όπως η εκπαίδευση, με αποτέλεσμα την ανάδυση ανάλογων εργαλειακών πρακτικών, ο Ι. Σολομών θα επιχειρήσει μέσα από τα σημαντικότερα έργα του να διατυπώσει τη θέση και τον ισχυρισμό ότι στη λογική των συλλογικών δράσεων ενυπάρχουν δυνατότητες ουσιαστικής ενίσχυσης της αυτονομίας της σχολικής μονάδας.

Υπό αυτή την οπτική, η επιχειρούμενη εδώ παρουσίαση των σημαντικότερων έργων του Έλληνα διανοητή αποτελεί, καταρχήν, αφετηρία για εμάς τους ίδιους, αλλά και απάντηση στην αδράνεια όσων υιοθετούν τις νέες συλλήψεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας ως «πικρό ποτήρι», το οποίο η κοινωνία της αγοράς πρόσφερε στην ελληνική εκπαίδευση.

Συμπερασματικά λοιπόν, θα επιχειρήσουμε να δείξουμε ότι σε όλα τα παραπάνω απαντούν τα κείμενα, το έργο και η σκέψη του Ι. Σολομών.

Αναζητώντας τις μεθοδολογικές και θεωρητικές ορίζουσες του έργου του Ι. Σολομών

Στη μελέτη του και στη θεσμική δράση του ο Ι. Σολομών έχει κυρίαρχο μέλημα τη λειτουργία του σχολείου ως εκπαιδευτικής πρακτικής,

δηλαδή τη δημιουργία ενός δημοκρατικού σχολείου. Ενδιαφέρεται και αγωνίζεται για την ανάπτυξη των υποκειμένων, όσων συμμετέχουν στην καθημερινή ζωή τόσο της ίδιας της σχολικής τάξης, όσο και συνολικά της εκπαιδευτικής διαδικασίας, που θα πρέπει να λειτουργεί ως κοινωνική διαδικασία μιας δημοκρατικής ανοιχτής κοινωνίας.

Στη στήριξη του δημοκρατικού λόγου της εκπαίδευσης ως πυρήνα της διαδικασίας για μια δημοκρατική ανοιχτή κοινωνία, ο κοινωνιολόγος και στοχαστής Ι. Σολομών έχει επιστρατεύσει τα μεθοδολογικά, ερευνητικά και θεωρητικά εργαλεία του. Στην προσπάθειά του αυτή γνωρίζει πως οι δυσκολίες δεν έγκεινται μόνο στη στήριξη της καθολικής πρόσβασης, αλλά κυρίως στη δυνατότητα των συντελεστών της ίδιας της εκπαιδευτικής διαδικασίας να διατηρούν τον έλεγχο επί των διαδικασιών μάθησης (Α. Τσατσαρώνη, 2005, σ. 127).

Με αυτόν το σκοπό και με σαφείς στόχους ο Ι. Σολομών σχηματοποιεί τα θεωρητικά εργαλεία του. Συνθέτει και τέμνει δύο θεωρητικές προοπτικές, του Μ. Φουκώ και του Μπ. Μπερνστάιν, και, όπου κρίνει απαραίτητο, χρησιμοποιεί στοιχεία από τα εννοιολογικά σχήματα των Ντυρκέμ, Μπουρντιέ και Ζιρού. Η χρήση και η γονιμοποίηση δομιστικών και μεταδομιστικών θεωριών στον ελληνικό χώρο από τον Ι. Σολομών αποτελούν, σύμφωνα με τους μελετητές Ά. Τσατσαρώνη και Β. Κουλαϊδή (2010), τις πιο αξιόλογες προσπάθειες.

Χρησιμοποιώντας τα αναλυτικά και θεωρητικά πλαίσια των Φουκώ και Μπερνστάιν ο Ι. Σολομών απαλλάσσεται από το βάρος των γραμμικών συλλήψεων, καθώς αυτά του υποδεικνύουν δρόμους πέρα από την απανθρωποποίηση της μετρησιμότητας της επιστήμης και της γνώσης. Με ένα λόγο, πρωτοπορεί.

Πρωταρχικό μέλημά του είναι να ενσωματώσει την κοινωνιολογική σκέψη στον πυρήνα των επιστημών της εκπαίδευσης. Η προσπάθειά του αναδεικνύει, καταρχήν, τη σημασία αυτής της ενσωμάτωσης για το πλέγμα των σύγχρονων κοινωνικών, οικονομικών, πολιτιστικών και τεχνολογικών αλλαγών. Υπό αυτήν τη μεθοδολογική και θεωρητική προοπτική, η διαπίστωση της αλλαγής συμβάλλει στη συγκρότηση του πλαισίου υπέρβασης της αναγκαιότητας και επίτευξης της αναδιάρθρωσης.

Ειδικότερα, ο Ι. Σολομών χειρίζεται με μεγάλη άνεση τις θεωρητικές προσεγγίσεις των δύο διακεκριμένων επιστημόνων, του Μπερνστάιν και του Φουκώ, διαμορφώνοντας αντίστοιχα το θεωρητικό πλαίσιο των δικών του επιστημονικών εργασιών. Είναι χαρακτηριστική η σύλληψη της εξουσίας όπως ο Ι. Σολομών τη γονιμοποιεί, ως μια σημαντική αξονική διάσταση, αντλώντας από τη σκέψη τους.

Αποτέλεσμα αυτής της δημιουργικής σύνθεσης δύο διαφορετικά δομημένων πλαισίων κοινωνιολογικής ανάλυσης είναι η παραγωγή μιας σειράς επιστημονικών κειμένων που θα σηματοδοτήσουν την ελληνική επιστημονική σκέψη και, ειδικότερα, την ελληνική κοινωνιολογία της γνώσης, των εκπαιδευτικών πρακτικών και του σχολείου.

Έτσι, η διαφορετικότητα των συλλήψεων της εξουσίας από την πλευρά των δύο διανοητών γονιμοποιεί με ξεχωριστό τρόπο το θεωρητικό και μεθοδολογικό οπλοστάσιο του Έλληνα κοινωνιολόγου. Για παράδειγμα, ο Ι. Σολομών αντλεί από τον Φουκώ τη θέση περί διάχυσης της εξουσίας από το μικροεπίπεδο στο μακροεπίπεδο, δηλαδή μια θέση διαφοροποιημένη έως αντίθετη προς την αντίστοιχη μπερνσταϊνική.

Συνεπώς, ενώ η εξουσία, σύμφωνα με τον Φουκώ, ενυπάρχει σε κάθε διανθρώπινη κοινωνική σχέση και πρακτική που αναπτύσσεται στο μικροεπίπεδο και τα αποτελέσματά της διαχέονται στο κοινωνικό σώμα προσδιορίζοντας τις σχέσεις μεταξύ κυρίαρχων και κυριαρχούμενων, αντίθετα, σύμφωνα με τον Μπερνστάιν, αφορά τις ταξικές σχέσεις, καθώς τα στοιχεία του μακροεπίπεδου διαμορφώνουν και ρυθμίζουν τον τρόπο οργάνωσης και τις κοινωνικές σχέσεις στο μικροεπίπεδο.

Η διαρκής σύγκριση και γονιμοποίηση των δύο θεωρητικών σχημάτων (Φουκώ και Μπερνστάιν) είναι συνεχώς ορατή στον κριτικό αναγνώστη. Έτσι, για παράδειγμα, ο Ι. Σολομών θα επιμείνει στη θεματική των «πρακτικών». Οι Φουκώ και Μπερνστάιν μελετούν «πρακτικές». Η μελέτη των «πρακτικών» από τον Γάλλο διανοητή αφορά τη μορφή συγκρότησης των υποκειμένων υπό την έννοια της καθυπόταξης τους μέσω της άσκησης επ' αυτών μιας συγκεκριμένης στον ιστορικό χρόνο εξουσίας-γνώσης, δηλαδή μιας πρακτικής αντικειμενοποίησης, που επιφέρει μετασχηματισμούς

στο ίδιο το άτομο, αλλά και στις σχέσεις του με τους άλλους. Κοντολογίς, επιφέρει –πάντα σε βάθος χρόνου– «διαχωριστικές πρακτικές». Αυτή η μορφή καθυπόταξης γνώσης-εξουσίας, η οποία διαμορφώνει τα υποκειμένα μέσα τόσο από τις συνήθειες, όσο και από τις αποτυπώσεις (ίχνη) που αφήνει, είναι, κατά τον Φουκώ, η πειθαρχία, μια πειθαρχία η οποία ρυθμίζει, μέσω στρατηγικών εξορθολογισμού, συμπεριφορές και αυτοελέγχει (Μ. Φουκώ, 1991, σ. 76-90). Παράλληλα, όπως θα δούμε στα κείμενα που παρουσιάζονται, ο Μπερνστάιν –υπό τη θέαση του Ι. Σολομών– εμμένει σε μεγαλύτερο βαθμό στην ανάλυση των πολιτισμικών αναμεταδόσεων. Συνδέει τις εκπαιδευτικές πρακτικές με τη δόμηση των παιδαγωγικών ταυτοτήτων και, κατά συνέπεια, την τοποθέτηση των υποκειμένων. Οι ταυτότητες, εξάλλου, καλλιεργούν συγκεκριμένους τύπους συνείδησης (B. Bernstein – J. Solomon, 1999).

Ακόμη, η θεωρία των κωδίκων αποτελεί για τον Ι. Σολομών μια «παιδαγωγική μεταθεωρία», επειδή εμφανίζεται ως κοινωνιολογική θεωρία για την παιδαγωγική. Γι' αυτό και είναι εξαιρετικά χρήσιμη όσον αφορά την εξέταση και την ανάλυση με κοινωνιολογικούς όρους των παιδαγωγικών πρακτικών που αναπτύσσονται στους διάφορους φορείς της πολιτισμικής αναπαραγωγής. Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε συνοπτικά πως ο Ι. Σολομών υποστηρίζει ότι η θεωρία των κωδίκων και συνολικά η θεωρία του Μπερνστάιν συγκροτούν τη «γενετική θεωρία», που αποτελείται από θεωρητικά μοντέλα μέσω των οποίων αναλύονται η εκπαιδευτική γνώση και οι παιδαγωγικές πρακτικές. Έτσι, η θεωρία του Μπερνστάιν, αφενός, απελευθερώνεται από τη δέσμευση να εκφράζει ένα συγκεκριμένο εκπαιδευτικό σύστημα ή μια συγκεκριμένη εκπαιδευτική πρακτική και, αφετέρου, αναδεικνύει την αξία της σε νέα ερευνητικά πλαίσια, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας.

Συμπερασματικά, όπως προκύπτει από την ανάλυση των σημαντικότερων έργων του Ι. Σολομών, ο Έλληνας διανοητής καταλήγει σε μια ιδιαίτερα πολύσημη αλλά γοητευτική σύνδεση και σχέση του θεωρητικού οικοδομήματος των Φουκώ και Μπερνστάιν όσον αφορά την κομβική θεματική των πρακτικών που ενυπάρχουν στα αντίστοιχα θεωρητικά μοντέλα.

Ανάλογα σημεία σύγκρισης/σύνθεσης, τα οποία αποτελούν σημαντικούς αρμούς δόμησης της θεωρίας του Ι. Σολομών, μπορούμε να ανιχνεύσουμε στις θεματικές της «δράσης», της «ταυτότητας» και της «γνώσης-αλήθειας», τοποθετημένα επί του άξονα γνώση-αλήθεια τόσο στη θεωρητική οπτική του Φουκώ, όσο και στην έννοια του «κώδικα» (ρυθμιστική αρχή) στη θεωρητική οπτική του Μπερνστάιν.

Ιδιαίτερης ακόμη σημασίας για τη δόμηση του θεωρητικού του σχήματος θεωρεί ο Ι. Σολομών την κεντρική έννοια των συνόρων της θεωρίας του Μπερνστάιν και τα «ίχνη» των «διαχωριστικών πρακτικών» της θεωρίας του Φουκώ (Ι. Σολομών, 1991, σ. 26). Εδώ, από τη μια, τα σύνορα εννοιολογούνται ως κοινωνικές συμβάσεις και πρακτικές που διαχωρίζονται στο χώρο και στο χρόνο και, από την άλλη, τα «ίχνη» αποτελούν αποτυπώματα των πειθαρχιών και επιφέρουν διαμορφώσεις στις συμπεριφορές και τις σχέσεις των υποκειμένων. Από την παραπάνω εννοιολόγηση προκύπτουν, σε ένα αφαιρετικό επίπεδο, γόνιμα σημεία σύγκρισης/σύνθεσης.

Τα αναφερθέντα σημεία σύγκρισης/σύνθεσης αναδεικνύουν την προσπάθεια του Ι. Σολομών να επιτρέψει τελικά στην Κοινωνιολογία να υπεισέλθει στο πυρήνα των Επιστημών της Αγωγής εντός του διαλεκτικού πεδίου της μακροκοινωνιολογίας και της μικροκοινωνιολογίας. Υπό αυτή την οπτική, το δύσκολο εγχείρημα του Ι. Σολομών συμβάλλει αποφασιστικά τόσο στη διάνοιξη νέων διαδρομών συγκρότησης των ερευνητικών υποκειμένων, όσο και στην κριτική θέαση της σχολικής τάξης.

Όπως αναλύεται στην παρουσίαση των σχετικών έργων του Ι. Σολομών, η σημασία του «μικρόκοσμου» της σχολικής τάξης είναι ιδιαίτερα σημαντική για τον Έλληνα διανοητή.

Εισχωρώντας στο τοπικό πλαίσιο οι αντιδράσεις των παιδαγωγικών υποκειμένων θεωρούνται, κατά την άποψη του Ι. Σολομών και υπό τη θεωρητική οπτική του Φουκώ, αντίσταση στην άσκηση της εξουσίας. Παράλληλα, οι σχετικές και ανάλογες δράσεις, ως αποτελέσματα εξουσίας (αντιδράσεις), είναι δυνατό να οδηγήσουν στη μεταλλαγή ή/και στην ακύρωση της σχολικής «τάξης». Αυτό βέβαια μπορεί να συμβεί μόνο αν γίνουν αντιληπτές ως ένα ανοικτό και ευέ-

λικτο σύστημα τακτικών μέσα από διαδικασίες αντίθεσης, αλλά και αλληλοϋποστήριξης. Στο πλαίσιο αυτό, η θεώρηση του Μπερνστάιν είναι «ενδοϋποκειμενική», με δυνατότητα εξωυποκειμενικής δράσης. Γονιμοποιώντας κριτικά τα παραπάνω, ο Ι. Σολομών αντιλαμβάνεται την αντίδραση των μαθητών και των μαθητριών σε ένα «διυποκειμενικό» πλαίσιο. Η θέση του αυτή ενδεχομένως αποτελεί και χαρακτηριστικό στοιχείο του τρόπου με τον οποίο ο ίδιος συνδυάζει στο έργο του τις διεθνείς τάσεις.

Οι τρεις ενότητες δόμησης της μελέτης

Έχοντας διερευνήσει τους στόχους του έργου του Ι. Σολομών και ανιχνεύσει το θεωρητικό πλαίσιο του, τα δομικά στοιχεία του οποίου παραθέσαμε παραπάνω συνοπτικά, θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια να δομήσουμε τη συνολική παρουσίαση και την αναλυτική-παραγωγική ανάγνωσή του σε τρεις ενότητες. Ο διαχωρισμός είναι καθαρά τεχνικός και τυπικά αποτελεί την εικόνα της δικής μας θέασης για τα «σημαντικότερα», για όσα αναδεικνύουν με τον καλύτερο τρόπο τη σημασία, τη διαχρονικότητα, την πρωτοτυπία και τη συνέχεια του έργου του Ι. Σολομών. Έτσι, υιοθετώντας τα παραπάνω κριτήρια δημιουργήσαμε τρεις ενότητες.

Την πρώτη ενότητα τη χωρίσαμε σε δύο υποενότητες (*Η αυτομόρφωση ως συλλογική δράση και Από την αυτομόρφωση στην εκπαιδευτική πρακτική και την πολιτισμική αναπαραγωγή*), στις οποίες αναφερόμαστε ουσιαστικά στα πρώτα (χρονολογικά) από τα σημαντικότερα έργα του μελετητή. Ιδιαίτερα στην πρώτη υποενότητα καταγράφεται η σκοποθεσία του Ι. Σολομών ως αμφισβήτηση του δεδομένου μέσα από την παρουσίαση και εννοιολόγηση «νέων παραδειγμάτων». Η αξιοποίηση της γνώσης μέσω συνεργατικών διαδικασιών και η σύνδεση γνώσης σχολείου και κοινωνίας αποτελούν τις νέες αναδύσεις. Στο σημείο αυτό, η επιρροή του κοινωνικοπολιτικού και οικονομικού δρώμενου της εποχής είναι χαρακτηριστική του έργου του στοχαστή, ο οποίος συμμετέχει και αφογκράζεται την αμφισβήτηση του δεδομένου και της αυθεντίας, καθώς η επίκρι-

ση και η ανανέωση των δομών χαρακτηρίζουν το οικονομικό και κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον της εποχής.

Είναι πολύ ενδιαφέρον για τον αναγνώστη να παρατηρήσει πώς αυτή η αφετηρία του έργου του παραμένει συνεχώς ενεργή και γονιμοποιείται.

Επιχειρώντας να προσδιορίσουμε τη χρονολογική αφετηρία της δεύτερης υποενότητας, θα μπορούσαμε να αναφερθούμε στο 1978, όταν ο Ι. Σολομών υποβάλλει τη μεταπτυχιακή διπλωματική διατριβή του στο University College of London. Σταδιακά, η θεσμική σχέση και η θεωρητική οικειότητά του με τον Μπερνστάιν θα παγιωθούν. Έτσι, από αυτήν τη σχέση θα προκύψει μια σειρά επιστημονικών κειμένων που θα αποτελέσουν σταθμό για την ελληνική επιστημονική σκέψη και, ειδικότερα, την ελληνική κοινωνιολογία της γνώσης, των εκπαιδευτικών πρακτικών και του σχολείου.

Στο πλαίσιο της σχέσης αυτής, ο Ι. Σολομών μετέφρασε και επιμελήθηκε τρία πολύ σημαντικά κείμενα του Μπερνστάιν, τα οποία ανήκουν στη νεότερη περίοδο του θεωρητικού έργου του, και τα ένταξε στον τόμο *Παιδαγωγικοί κώδικες και κοινωνικός έλεγχος* (B. Bernstein, 1989α). Στο έργο αυτό, μοναδικό στο ελληνικό επιστημονικοκοινωνιολογικό πεδίο, παρουσιάζεται ο βασικός πυρήνας της θεωρίας του Μπερνστάιν για την εκπαίδευση και την πολιτισμική αναπαραγωγή. Τα σημαντικότερα κείμενα αυτής της περιόδου ανυψούνται στη συνέχεια.

Στην υποενότητα αυτή παρουσιάζεται επίσης το έργο του Ι. Σολομών *Εξουσία και τάξη στο νεοελληνικό σχολείο* (1992). Η διαχείριση της εξουσίας και η γνώση στη σχολική τάξη από τα υποκείμενα και τη δομή αποτελούν τον κυρίαρχο άξονα στη θεωρητική σκέψη του Ι. Σολομών και κομβικό σημείο στο έργο του. Εισάγεται, δηλαδή, ένα διαφορετικό πρότυπο προσέγγισης και ανάλυσης των κυρίαρχων μορφών σχολικού χώρου και πρακτικών, υπό το πρίσμα της σχολικής εξουσίας, και παράγεται ένα προϊόν «ιστορικής-κοινωνιολογικής ανατομίας».

Η δεύτερη ενότητα (*Εκπαιδευτική πρακτική και πολιτική αγωγή*) αφορά την Πολιτική Αγωγή και μεγάλο τμήμα της είναι αφιερωμένο στην παρουσίαση σημαντικών δημοσιευμένων κειμένων του Ι. Σο-

λομών στα οποία υποστηρίζεται ότι ο εκπαιδευτικός λόγος για την εθνική ταυτότητα και την κοινωνική διαφοροποίηση, που αναδύεται από το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων στην υποχρεωτική εκπαίδευση, είναι παρωχημένος και δεν ανταποκρίνεται στη σύγχρονη ελληνική και ευρωπαϊκή πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα. Ακόμη, διερευνάται η θέση της κοινωνικής και πολιτικής γνώσης στο δημοτικό σχολείο, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο αυτή οργανώνεται και μεταδίδεται.

Εδώ, ο άξονας της αναθεώρησης του συγκεκριμένου εκπαιδευτικού λόγου από την άποψη των στόχων, των γνωστικών περιεχομένων και των διαδικασιών παραγωγής των εννοιών, προκειμένου να μπορέσει να απεικονίσει τις συνθήκες και τα δεδομένα της σύγχρονης εποχής, είναι χαρακτηριστικός.

Όπως στις προηγούμενες ενότητες επιχειρήσαμε να αναδείξουμε τη συμβολή του Ι. Σολομών στο μετασχηματισμό του εθνικού και τη «μετακένωση» της ευρωπαϊκής και διεθνούς συζήτησης για τη σχέση δομής-υποκειμένου, τη διαχείριση της εξουσίας και της παραγωγής γνώσης, έτσι και στην ενότητα αυτή –δεκαετία του 1990 πια–, με στέρεα τα θεωρητικά και μεθοδολογικά εργαλεία του σπουδαίου Έλληνα πανεπιστημιακού, εισάγουμε με ενάργεια τη γενικότερη συζήτηση για το ρόλο του έθνους και των υπερεθνικών οργανωτικών μορφωμάτων και λογικών.

Στην τρίτη ενότητα (*Αυτοξιολόγηση και δημοκρατία στο έργο του Ιωσήφ Σολομών: Μια μεγάλη ιδέα*), παρουσιάζονται τα σημαντικότερα από τα ύστερα έργα του Ι. Σολομών, στα οποία αναδεικνύει την αυτοαξιολόγηση ως ενυπάρχον συστατικό του «εκπαιδευτικού στίβου», ως συστηματοποιημένη διαδικασία που αναδύεται από τη μέχρι χθες προϋπάρχουσα αόρατη δράση των ίδιων των υποκειμένων εκπαιδευτικών, των μαθητών και των γονιών (Ι. Σολομών, 1998α). Η κατανόηση του *στίβου* της εκπαιδευτικής αξιολόγησης υπό τις συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες αποτέλεσε σημαντικό μέλημα του Ι. Σολομών [J. Solomon (επιμ.), 1998].

Όπως λοιπόν καταγράφουν στενοί συνεργάτες του, αλλά παρ'ότι και ο ίδιος ο στοχαστής (Ι. Σολομών, 1997), επίκεντρο του έργου του δεν είναι τα μοντέλα αξιολόγησης. Σκοπός του είναι η κοι-

νωνιολογική ανάλυση των διαφορετικών προτύπων οργάνωσης του σχολείου, οι διαδικασίες επιβολής και διαχείρισης της εξουσίας, αλλά και οι μορφές αντίστασης (Α. Τσατσαρώνη, 2005, σ. 128). Είναι μέτοχος και κοινωνός-φορέας στην Ελλάδα της διεθνούς τάσης για μια αξιολόγηση εσωτερική, για μια αυτοαξιολόγηση, στην οποία ο προγραμματισμός αναιρεί τη γραμμική, ιεραρχική δομή που παρατηρούσαν όλα τα προηγούμενα χρόνια οι μελετητές του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, δομή η οποία παράγεται από τις διαδικασίες και τις εσωτερικές δράσεις της ίδιας της σχολικής μονάδας.

Σύμφωνα με τον Ι. Σολομών, οι δράσεις του εκπαιδευτικού, αλλά κυρίως η σχολική τάξη και η σχολική μονάδα ως διαδικασία απαιτούν το χαρακτήρα παραγωγής της γνώσης, καθώς συνιστούν συλλογικά υποκείμενα. Και στο έργο αυτό κομβική είναι η επαναδιαπραγμάτευση της εξουσίας και της αναίρεσης της αυθεντίας. Επαναδιαπραγματευόμενος την ουσία της εξουσιαστικής επιβολής στην παιδαγωγική σχέση, τη θέση και το ρόλο του εκπαιδευτικού ως κοινωνικού φαινομένου, τη σχέση θεωρίας και πρακτικής, οδηγείται στην πολύσημη σύλληψη της σημασίας της αυτονομίας, της συμμετοχικότητας και της αποκέντρωσης ως μεθοδολογίας διαχείρισης της εξουσίας στην καθημερινή ζωή του εκπαιδευτικού συστήματος. Εδώ, η συνέχεια του νήματος είναι ξεκάθαρη.

Τελικά, αυτό το οποίο επιτυγχάνει να δομήσει ο Ι. Σολομών δεν είναι μόνο ένα δημοκρατικό σύστημα αυτοαξιολόγησης της σχολικής μονάδας, αλλά συνολικά ένα μοντέλο επαναδιαπραγμάτευσης για τον καθορισμό των ταυτοτήτων και, συνεπώς, των σχέσεων εκπαιδευτικών, μαθητών αλλά και πανεπιστημιακών, στο βαθμό που και αυτοί εμπλέκονται στην καθημερινή ζωή της παιδαγωγικής πρακτικής και της εκπαιδευτικής σχέσης.

Η ανάγνωση αυτή αποτελεί προϋπόθεση της αυτοαξιολόγησης για την κατανόηση της συνέχειας και της συνέπειας του έργου του Ι. Σολομών, ως συστηματικής διαδικασίας κριτικής αναζήτησης, βελτίωσης και αλλαγής του σχολείου. Έτσι, η αναφορά του στις δομές ελέγχου αποτέλεσε το κύριο επιστημονικό και ερευνητικό μέλημά του (ό.π., σ. 133).

Η ανάληψη της επιστημονικής ευθύνης του ευρωπαϊκού προ-

γράμματος για την αξιολόγηση μαρτυρά ότι ο Ι. Σολομών δεν είναι ένας πανεπιστημιακός δάσκαλος του αμφιθεάτρου, ούτε περιορίζει τον εαυτό του στα ερευνητικά όρια του εργαστηρίου. Αντίθετα, αναλαμβάνοντας τη θεσμική ευθύνη ανοίγει δρόμο για την κοινωνιολογική έρευνα και επιστήμη, ένα δρόμο που αρχικά τον στηρίζει κάνοντας ο ίδιος κριτική στο έργο του μέσα από μια σειρά διαλέξεων και κειμένων, τα σημαντικότερα των οποίων θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε στη συνέχεια. Έτσι, ο τρόπος με τον οποίο στηρίζει θεσμικά το ρόλο του είναι και το σημαντικότερο μήνυμα της ώριμης αυτής φάσης του έργου του.

Ενδεικτικό των παραπάνω είναι ότι τα αποτελέσματα αυτής της προσπάθειας δεν προωθούνται ως κανονιστικά τετελεσμένα, αλλά, αντίθετα, ως στάδιο μιας διαδικασίας ανατροφοδότησης σε αριθμό σχολείων στα τέλη του 1997. Τα στοιχεία που συλλέχθηκαν είχαν τελικό αποδέκτη την ίδια τη σχολική μονάδα. Στόχος είναι η ίδια η μονάδα να αναλάβει δράση.

Αντί επιλόγου

Εννοιολογώντας τον πανεπιστημιακό ρεαλισμό

Αφετηρία του προλογικού σημειώματος αποτέλεσε η θέση όσον αφορά τη σημασία που έχει για εμάς αυτή η προσπάθεια. Σύμφωνα λοιπόν με όσα καταγράψαμε έως τώρα, αλλά και με όσα συζητήσαμε στις συχνές και γεμάτες ευθύνη συναντήσεις της ομάδας μας, σκοπός μας είναι να τιμήσουμε τον σπουδαίο Έλληνα διανοητή και πανεπιστημιακό Ιωσήφ Σολομών για το σημαντικό έργο του, αλλά και να απαντήσουμε στα δικά μας ερωτήματα όσον αφορά την επόμενη μέρα του ελληνικού σχολείου και του ελληνικού πανεπιστημίου.

Είναι φανερό στον αναγνώστη πως η ακαδημαϊκότητα του Ι. Σολομών, όπως αυτή προκύπτει από το έργο του, αναιρεί κάθε «πανεπιστημιακή εργαλειακότητα», δίνοντας εξαρχής νόημα στον ακαδημαϊκό ρεαλισμό.

Σήμερα, υπό τον κυρίαρχο λόγο της οικονομικής κρίσης, στο πλαίσιο της οποίας οι γραμμικές δράσεις οδηγούν σε δύσκολα αντι-

μετωπίσιμα αδιέξοδα, ο οραματισμός και η θεωρητική πρόταση του Ι. Σολομών προσφέρουν μια εναλλακτική θεώρηση του αυτονόητου και μια συστηματική συνεχή πορεία για ένα δημοκρατικό σχολείο, η πρόσβαση στο οποίο θα είναι καθολική και ο έλεγχός του θα ανήκει στους συμμετέχοντες.

Τελικά, σκοπός της προσπάθειάς μας δεν είναι άλλος παρά να εκδιπλώσουμε και να αναδείξουμε τις αρχές, τη συνέπεια και τη συνέχεια του έργου του Ι. Σολομών, του σημαντικού αυτού Έλληνα διανοητή. Όπως μπορεί να παρατηρήσει ο αναγνώστης, οι κεντρικοί άξονες που συνέχουν το έργο του στο πέρασμα του χρόνου είναι αργαίς, ενεργοί, επίκαιροι, γόνιμοι, αλλά αμετάβλητοι.

Ο Ι. Σολομών δεν παραιτείται και δεν μεταστρέφεται, ενώ είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτη η συνέπεια με την οποία πορεύεται στο ταξίδι του.

Θερμές ευχαριστίες οφείλουμε στην Αναστασία Γόντικα, γραμματέα του ΤΕΑΠΗ του Πανεπιστημίου Αθηνών, για τη βοήθειά της όσον αφορά την πρόσβαση στο αρχείο του Τμήματος σχετικά με τον Ι. Σολομών, στη Monica Rerak, μεταπτυχιακή φοιτήτρια του ΠΤΔΕ του Πανεπιστημίου Πατρών για τη βοήθειά της στη σύνταξη της κύριας εργογραφίας του Ι. Σολομών και, τέλος, στην καθηγήτρια Άννα Τσατσαρώνη, για την παραχώρηση του προσωπικού αρχείου της, από το οποίο αντλήσαμε στοιχεία για τους τίτλους και τις εργασίες του συνεργάτη και φίλου της Τζο.